

УДК 159.923.2:159.942.5:316.647.5:141.21

ЧИЖИЧЕНКО Наталія Миколаївна

*кандидат психологічних наук, викладач кафедри практичної психології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ФРУСТРАЦІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК АФЕКТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ОПТИМІЗМУ

Стаття присвячена проблемі дослідження фрустраційної толерантності особистості. Проаналізовано взаємозв'язок даного феномена з емоційною стійкістю та оптимізмом людини. Вивчено наукові підходи до визначення досліджуваного психічного явища. Визначено комплекс фрустраторів, які викликають реакцію, що виявляється в поведінці людини. Висвітлено вплив соціальних чинників посилення фрустраційної толерантності у дітей. Вивчено емоційні властивості, які пов'язані з фрустраційною толерантністю. Обґрунтовано визначення зазначеного поняття. Розглянуто перспективи подальшого вивчення фрустраційної толерантності.

***Ключові слова:** фрустраційна толерантність, оптимізм, емоційна стійкість, опанування стресовими ситуаціями.*

Постановка проблеми. У зв'язку з загостренням соціально-економічних та політичних проблем в сучасній Україні, особливої актуальності набуває питання подолання психотравмуючих чинників з метою реалізації значущих цілей особистості та її життєвих планів. У ситуації найбільшої психологічної й фізіологічної напруги людини виявляється поріг можливості конструктивно долати перешкоди. До них можна віднести як ті ситуації, які становлять небезпеку для життя (техногенні та природні катастрофи, стихійні лиха, військові дії, терористичні акти), так і ситуації, що вимагають від людини нервово-психічної стабільності, спроможність швидко і впевнено реагувати на зміну обставин і приймати рішення. Тому нагального вирішення потребують питання вивчення структури та критеріїв фрустраційної толерантності людини та особливостей реагування її на стресові фактори.

Необхідність теоретичного та експериментального вивчення психологічних особливостей розвитку фрустраційної толерантності особистості зумовила спрямування уваги дослідників на виявлення структурних компонентів та критеріїв цього психологічного утворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вчених довели, що фрустраційна толерантність є важливим психологічним явищем, пов'язаним з такими поняттями як оптимізм, мотивація досягнення, життєстійкість, самоефективність, щастя, надія,

атрибутивний стиль, автономія, довіра тощо. У наукових дослідженнях вчених М.С. Замишляєвої, Т.Л. Крюкової, І.В. Ламаш, В.В. Лук'яненко, І.В. Михайлової, Л.М. Рудіної, Т.В. Селюкової доведено взаємозв'язок фрустраційної толерантності саме із зазначеними психічними явищами, в тому числі з оптимізмом.

Розглянемо зміст поняття «фрустраційна толерантність». Так І.В. Ламаш, Т.В. Селюкова розглядають фрустраційну толерантність на різних рівнях – від нервово-психічного до соціально-психологічного. У першому випадку мається на увазі витривалість або протистояння людини до різних впливів, які вона може оцінювати для себе як «шкідливі» [8]. Водночас, усвідомлення негативного впливу та налаштування на вирішення життєвих завдань та прояв оптимізму надають можливість людині зберігати психічну рівновагу.

Зниження чутливості до впливу таких несприятливих факторів може бути пов'язане з відсутністю або ослабленим реагуванням на них. Толерантність як психічна стійкість – це здатність індивіда протистояти зовнішнім впливам, що виводять людину зі стану нервово-психічної рівноваги, і самостійно повертатися в стан психічної рівноваги. Соціально-психологічна стійкість передбачає стійкість до різноманіття світу, до етнічних, культурних, соціальних і світоглядних відмінностей.

На думку Л.М. Аболіна, соціально-психологічна стійкість повинна сформуватися як моральна система цінностей зрілої особистості, яка проявляється в емпатії, альтруїзмі, миролюбності, довірі, віротерпимості, прагненні до спілкування [1].

Рівень емоційної стійкості, доводить С.М. Кучеренко, пов'язаний з індивідуальними особливостями нервової системи. Люди, в яких переважає процес гальмування над процесом збудження або у котрих не має достатньо сильного процесу збудження, не зможуть себе проявити у складних умовах адекватно подіям, що відбуваються [7, с.150]. Отже, такі процеси нервової системи, як збудження та гальмування мають знаходитися в стані рівноваги.

В роботах В.А. Ганзена, В.І. Д'яченка, Г. Крістала, В.А. Пономаренка, В.С. Ротенберга, Б.Н. Юрченка фрустраційна толерантність трактується як індивідуально-психологічна якість особистості, яка є обов'язковою для її нормального функціонування, особливо в разі, якщо виникнення фруструючих ситуацій пов'язане з бар'єрами, які є необхідними, розумними чи об'єктивно нездоланними.

Фрустраційна толерантність розглядається як індивідуально-психологічна якість особистості. Виникнення певного переживання фрустрації, на думку Є.П. Ільїна, залежить від особистості, для

визначення якої запропоновано поняття «стійкість до фрустраторів» [5, с.340].

Для вивчення зазначеного психічного явища важливою є думка вчених, які вказують на те, що фрустраційна толерантність – це особистісне утворення, що обумовлює стійкість до фрустраторів і можливість протидіяти різним життєвим труднощам без втрати психічної адаптації. Пояснюється це тим, що його основу становить здатність людини адекватно оцінювати фруструючі ситуації, передбачати вихід з них, рефлексувати, зіставляти із загальним діяльнісним контекстом, актуалізованими цілями та способами діяльності, виявляючи при цьому поведінкову креативність. Тому фрустраційну толерантність слід розвивати та посилювати.

Виклад основного матеріалу. Фрустраційна толерантність як вияв афективної сфери особистості, складової соціальної установки оптимізму досліджується як вроджена індивідуально-психічна якість особи та як особистісне утворення, що потребує певних соціальних чинників для його розвитку.

Зокрема, С. Розенцвейг, досліджуючи емоційні стани, зазначав, що в кожній людині існує певний граничний рівень напруження, перевищення якого зумовлює зміни психічного стану, поведінки. Цей рівень вчений називав толерантністю до фрустрації, визначав її як спроможність індивіда перенести фрустрацію без втрати своєї психобіологічної адаптації. При цьому він розглядав стійкість до дії фрустраторів як постійну, генетично зумовлену характеристику індивіда [12].

На основі цих положень вчений визначає дев'ять найбільш типових способів поведінки в стані фрустрації: 1) реакція фіксації, коли людина не робить конкретних спроб для вирішення ситуації і всю енергію витрачає на переживання; визначається низькою можливістю до адаптації та знецінення себе; 2) агресивний тип реакції – звинувачення оточуючих людей чи речей, також є дезадаптивним через конфліктність; 3) прохання чи вимога до оточуючих взяти на себе відповідальність за подолання труднощів і знайти вихід із ситуації вказує на порушення здатності приймати рішення та розвиток безпорадності; 4) сприйняття ситуації як блага або уроку життя, можливості більше не припускати таких помилок, приймати свої позитивні і негативні сторони; 5) реакція самозвинувачення – пов'язана з низькою самооцінкою особистості та антипатією до себе; 6) взяття відповідальності за вирішення проблеми на себе – є найбільш адаптивною реакцією, свідчить про переживання позитивних очікувань та впевненість у собі; 7) знецінювання ситуації; 8) уникнення звинувачення на адресу іншої людини; 9) відсутність будь-якої поведінки в надії, що ситуація вирішиться сама.

За спрямованістю фрустраційні реакції можуть бути на думку С. Розенцвейга екстрапунітивними (якщо індивід агресивно звинувачує в своїх утрудненнях зовнішні перешкоди та оточуючих осіб) та імпульсивними (якщо особистість примиряється з ситуацією).

Як бачимо, науковець визначав фрустраційну толерантність як спроможність індивіда перенести фрустрацію без втрати своєї психобіологічної адаптації.

Р. Стангер наголошував на важливості впливу соціальних чинників посилення фрустраційної толерантності. Він підтверджував, що зазначена психічна якість набувається дитиною шляхом імітації дій дорослого, у процесі цілеспрямованого розвитку, а також накопичення власного досвіду [14]. Тобто, фрустраційна толерантність – психічне явище, яке набувається в процесі співіснування з оточуючими людьми та інтеріоризації їхнього позитивного досвіду.

Грунтовне дослідження фрустраційної толерантності було здійснене М.Д. Левітовим, який розглядав зазначений феномен як реакцію на фрустратор. Він розрізняв три форми толерантності: 1) спокій, розсудливість, готовність використовувати те, що трапилося, для навчання поведінці в подібних ситуаціях; 2) напруження, зусилля при забороні небажаних, імпульсивних реакцій і спрямування необхідних; 3) нарочита байдужість, переоцінка значущості фрустратора і фрустраційної потреби [9, с.123]. Тобто, він вказував, що фрустраційна толерантність виражається не тільки в спокійному стані, а й у напруженні, зусиллі, стримуванні небажаних імпульсивних реакцій. Толерантність з байдужістю означає приховану злість, аутоагресію, інколи смуток.

Реакція особистості на фрустрацію може бути адаптивною та неадаптивною. Адаптивні реакції є конструктивними, спрямованими на вирішення проблеми. Водночас, спроби уникнення перешкод, використання стратегії їх усунення, які були здобуті в процесі зіткнення з подібними складнощами раніше та закріплені в попередньому досвіді можуть заважати на шляху до бажаного результату. Неадаптивні реакції характеризуються низьким рівнем конструктивності при вирішенні проблем і створюють додаткові труднощі та ускладнюють ситуацію. М.Д. Левітов визначав такі реакції особистості на фрустрації: толерантність (терплячість, витривалість), тобто стан, коли фрустратор не викликає фрустрацію. Може проявлятися у формі спокійної, розсудливої поведінки, у посиленому напруженні, докладанні зусиль для стримування небажаних імпульсивних реакцій, у формі бравуди як способу приховати озлобленість, смуток чи зневіру; агресія – стенічна реакція, що часто супроводжується втратою самоконтролю, проявляється переважно в забіякуватості, грубошах, нахабності або може бути у

формі прихованої недобррозичливості чи озлобленості; фіксація – стеничний, але ригідний стан (стереотипна поведінка, вперте продовження попередньої діяльності, навіть якщо вона марна чи навіть небезпечна) або «прикутість до фрустратора» (тривалі негативні переживання, аналізування фрустраційної ситуації) чи особлива форма фіксації – вередлива поведінка; «втеча» у цікаву діяльність як спосіб відволіктись, забути про дію фрустратора; депресія – астенічний стан з відчуттям безнадійності, втратою віри у власні сили, смутком чи апатією; регресія як повернення до більш примітивних, інколи інфантильних форм поведінки, або зниження ефективності діяльності; підвищений рівень емоційності поведінки.

У дисертаційному дослідженні А.Н. Большакової, присвяченому вивченню психологічної готовності пожежників до професійної діяльності в екстремальних умовах, фрустраційна толерантність визначається як здатність людини протидіяти фруструючим ситуаціям без деструктивних наслідків, адекватно їх оцінювати, керувати виникненням і динамікою психічного стану фрустрації, демонструвати конструктивну поведінку під час подолання перешкод [3, с.51]. Авторка довела, що фрустраційна толерантність – це здатність людини, яку слід розвивати, створюючи відповідні умови.

Вчені визначають різні види фрустраторів, які можуть спричинити небезпечний, емоційно негативний, напружений психічний стан. До головних фрустраторів належать «фрустратори-цінності» та «фрустратори-суб'єкти». До цінностей, які викликають стан фрустрації, відносять, перш за все, зовнішність, матеріальну забезпеченість, відповідність моральним нормам, прийнятим у суспільстві, соціальне положення тощо. Існує очевидний взаємозв'язок між фрустраційною толерантністю та оптимізмом. Якщо в людини недостатньо розвинутий оптимізм, то особистість переживає емоційну нестійкість, переважно до таких суб'єктів як батьки, друзі, однокласники, вчителі, оточуючі значущі люди [11].

В.В. Хабайлюк визначала фрустраційну толерантність як особистісне утворення раннього юнацького віку і інтерпретує її як здатність переживати суперечності в цінностях, ставленні до оточуючих людей без надмірного напруження, як спроможність особистості інтегрувати протилежності, що виявляються у вмінні стримувати негативні інтенсивні емоції, оцінювати події минулого з позитивними переживаннями.

А.І. Гусев кваліфікував толерантність до невизначеності як інтегральну характеристику чи особистісну властивість, яка діє в когнітивній, емоційній і поведінковій сферах особистості. Характеризуючи толерантну особистість, вчений називав такі її властивості, як здатність приймати конфліктну ситуацію, витримувати

напруження кризової ситуації, готовність пристосуватися до невизначеної ситуації, аналізувати проблему, не знаючи результатів вибраного рішення.

На думку П.В. Лушина, толерантне ставлення до невизначеності впливає на появу адекватних способів самоорганізації, а отже, вирішення проблемних завдань [10]. У деяких випадках цілеспрямоване посилення толерантного ставлення до незрозумілого і невідомого шляхом відмови від безпосереднього керування та використання фактору часу активізує людину до вирішення завдань. Так людина переходить на новий рівень особистісного зростання.

Такої самої думки дотримувався і В.М. Чернобровкін, який вважає закономірним наслідком виникнення фрустраційної ситуації стан напруження, що може енергетизувати конструктивні дії суб'єкта (операційне напруження) або дезорганізувати їх (емоційне напруження). Однак у напружених педагогічних ситуаціях активність учителя може розгортатися за механізмами фрустраційної поведінки, яка характеризується зниженням повноцінного контролю з боку свідомості. Вчений досліджував особливості фрустраційної толерантності в процесі прийняття рішення вчителями і визначив, що: «У слабо напружених ситуаціях педагоги частіше зберігають здатність виконувати свої професійні функції й організовувати діяльність учнів» [12, с.246].

Т.М. Титаренко зазначає, що людина володіє власними механізмами опанування стресових ситуацій: знецінення значущості актуалізованого життєвого ставлення і переорієнтування на інше життєве ставлення. Фрустрацій як таких у цьому світі не буває, а внутрішній конфлікт переростає в кризу. Зростання напруження може перевищувати індивідуальний рівень толерантності до фрустрації, тоді починає діяти фрустраційна інтолерантність, відбувається психологічний злам і людина втрачає психологічну рівновагу.

У своїх дослідженнях Л.М. Кузнєцова зосереджує увагу на взаємозв'язку стану фрустрації молодого людини з акцентуаціями характеру, які зумовлюють певний дисбаланс в емоційно-вольовій та мотиваційно-потребовій сферах особистості, утворюють слабкі місця в структурі характеру. Таким чином, ускладнюється звична життєдіяльність особистості в ряді ситуацій, які виявляють значні вимоги до цих місць найменшого опору. Отже, акцентуовані риси можна вважати своєрідними внутрішніми фрустраторами – факторами, що блокують цілеспрямовану конструктивну діяльність особистості [6, с.532].

Розглянемо взаємозв'язки фрустраційної толерантності з емоційною стійкістю. І.Ф. Аршава, Т.С. Кириленко ототожнювали фрустраційну толерантність з емоційною стійкістю і вважали її

інтегративною властивістю особистості, психічним станом, що сприяє оптимізації діяльності і збереження психічного та фізичного здоров'я. Т.С. Кириленко кваліфікувала емоційну стійкість, з одного боку, як несприятливість до емоціогенних факторів, що посилюють негативний вплив на психічний стан людини, а з іншого – як здатність контролювати й стримувати астеничні емоції, що виникають, забезпечуючи тим самим успішне виконання необхідних дій.

П.Б. Зільберман визначає фрустраційну толерантність через споріднене поняття – емоційну стійкість як «інтегративну властивість особистості, що характеризується такою взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних і мотиваційних компонентів психічної діяльності індивідуума, яка забезпечує оптимальне успішне досягнення мети діяльності у складній емотивній ситуації» [4, с.152]. Розглядаючи емоційну стійкість як адаптацію до емоційно значимої ситуації, вчений виділяє дві її стадії: перша – стадія емоційної реактивності. Для неї характерні вегетативні зрушення, що виникають в організмі під емоціогенним впливом. Друга – стадія емоційної адаптації до вегетативних зрушень, суть якої полягає у пригніченні виниклих вегетативних зрушень, а також саморегуляції, спрямованій на збереження доцільної поведінки.

Емоційними властивостями людини є: 1) емоційна збудливість (ступінь готовності емоційного реагування на значущі для людини подразники), виявляється через дратівливість, нестриманість, запальність та сприяє чутливості і вразливості; 2) глибина переживання емоцій (емоційна глибина), виражається в тому, наскільки глибоко людина переживає емоції; 3) емоційна ригідність (лабільність, стійкість емоції, яка виявляється в тому, що виникнувши на якусь подію чи ситуацію, ця емоція продовжує виявлятися, попри те, що обставини вже змінилися, і збудник перестав діяти. Лабільність емоцій (рухливість, здатність до переключення) – полягає в тому, що людина вільно виходить з одних емоційних ситуацій і швидко пристосовується до інших, іноді це зумовлює її реактивність, імпульсивність, а це означає, що людина погано керує собою; 4) емоційна стійкість: а) здатність емоційно сильно не збуджуватись у ситуаційних умовах, придушувати емоційні реакції, самоконтролювати їх, б) емоційна незбудливість, не реагування на емоціогенні подразники; 5) експресивність – вияв емоцій людини через міміку, жести, голос, моторику, пантоміміку, мовлення тощо. За ступенем вияву експресії виокремлюють: а) гіпомімію (амімію) – означає відсутність або послаблення міміки, жестикуляції, збіднення виразних засобів мови, монотонність інтонації, згаслий погляд тощо;

б) гіпермімію, котра пов'язана з надзвичайним виявленням засобів вираження емоцій, з багатством яскравих експресивних станів, що швидко змінюються; б) емоційний відгук – це ступінь чутливості, сприйняття, який виявляється в тому, як легко, швидко і гнучко людина емоційно реагує на різноманітні впливи – соціальні події, процес спілкування, особливості партнерів, на себе, на предмет та ін.; 7) емоційний оптимізм і песимізм. Характеристики емоційного реагування, які постійно і яскраво виявляються в конкретній людині, є її емоційними властивостями і забезпечують їй емоційну стійкість до фрустраторів.

Емоційна стійкість може реалізовуватися через емоційний інтелект (здатність диференціювати позитивні і негативні почуття, а також знання про те, як змінити свій емоційний стан з негативного на позитивний). Кожна людина народжується з обов'язковим потенціалом емоційної сенситивності. Емоційної пам'яті емоційної обробки та емоційного навчіння. Ці компоненти формують емоційний інтелект. Особистість може мати на початку свого життя високий рівень емоційного інтелекту, але з часом він може знизитися, якщо вона набуває згубних емоційних звичок у дитинстві в сім'ї, де її ображають і зневажають [2, с.20].

Висновки та перспективи подальших розвідок. На підставі аналізу наукових досліджень можна припустити, що фрустраційна толерантність як здатність переносити фрустраційні ситуації без руйнівних наслідків, адекватно їх оцінювати і демонструвати конструктивну поведінку під час подолання перешкод є психічною якістю, необхідною для особистісного зростання людини та впливає на розвиток оптимізму в неї.

Отже, існують різні підходи до розуміння зазначеного феномену із точки зору властивості, установки, риси характеру та не дивлячись на різнобічність визначень фрустраційної толерантності, є очевидним, що подолання фрустрації можливе за умов розвитку належного рівня толерантності до неї. Фрустраційна толерантність стимулює когнітивний потенціал людини з метою використання конструктивних стратегій поведінки та виявляється в здатності приймати ситуацію, контролювати та регулювати емоційний стан, рефлексувати над альтернативами виходу, передбачати можливі наслідки і тим самим впливати на збереження позитивної установки й реалістичного оптимізму в особистості, переживати фрустрацію, не втрачаючи психобіологічної адаптації.

Список використаних джерел

1. Аболин Л. М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека / Л. М. Аболин. – [Текст]. – Казань: Изд-во КазГУ, 1987. – 320 с.
2. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості / Г. Березюк // Психологічні студії Львівського ун-ту. – 2002. – С.20-23.
3. Большакова А. Н. Фрустрационная толерантность как составляющая психологической готовности пожарных к профессиональной деятельности в критических условиях : дис. канд. психол. наук : 19.00.09 / Большакова Анна Николаевна. – Х., 2000. – 191 с.
4. Зильберман П. Б. Эмоциональная устойчивость оператора / П. Б. Зильберман // Очерки психологии труда оператора / под ред. Е. А. Милеряна. – М. : Наука, 1974. – С.138–172.
5. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 783 с.
6. Кузнцова Л. М. Особливості психічного стану фрустрації у підлітків з акцентуаціями характеру / Л. М. Кузнцова // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України Проблеми сучасної психології. – 2010. – Випуск 8. – С.532.
7. Кучеренко С. М. Емоційна стійкість як один з факторів забезпечуючи успішність діяльності в особливих умовах / С.М. Кучеренко // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць.– Харків: НУЦЗУ, 2013. – Вип. 13. – С. 146–154.
8. Ламаш І. В. Психологічні особливості працівників ДСНСУ з різним рівнем толерантності до невизначеності / І. В. Ламаш // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. – Харків: НУЦЗУ, 2013. – Вип. 13. – С. 155–169.
9. Левитов Н. Д. Фрустрация как один из видов психических состояний / Н.Д. Левитов // Вопросы психологии. – 1967. – № 6. – С. 118–129.
10. Лушин П. В. Толерирование неопределенности как способ экологического управления / П.В. Лушин // Практична психологія та соціальна робота. – 2010 – № 12. – С. 20–23.
11. Чижиченко Н.М. Психологічні особливості розвитку оптимізму в ранньому юнацькому віці : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Чижиченко Наталія Миколаївна. – К., 2015. – 253 с.
12. Чорнобровкін В. М. Психологія прийняття педагогічних рішень : монографія / В. М. Чорнобровкін – Луганськ: ДЗ ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. – 447 с.
13. Rosenzweig S. Aggressive biheviор and the Rosenzweig picture-frustration study. / S. Rosenzweig – New York : Praeger, 1978. – 164 p.
14. Stanger R. Aging in Industry / R. Stanger // Handbook of Psychology. – New York : Van Nostrand Reinhold, 1985. – P. 145–167.

Н.Н. Чижиченко

ФРУСТРАЦИОННАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК АФФЕКТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ ОПТИМИЗМА

Статья посвящена проблеме исследования фрустрационной толерантности личности. Проанализирована взаимосвязь данного феномена с эмоциональной стойкостью и оптимизмом человека. Изучены научные подходы в определении исследуемого психического явления и комплекс фрустраторов, которые вызывают определенную реакцию в поведении человека. Освещено влияние социальных факторов усиления фрустрационной толерантности у детей. Изучены эмоциональные свойства, которые связаны с исследуемым явлением. Обосновано определение фрустрационной толерантности. Рассмотрены перспективы его дальнейшего изучения.

Ключевые слова: *фрустрационная толерантность, оптимизм, эмоциональная стойкость, преодоление стрессовых ситуаций.*

N. Chyzychenko

FRUSTRATION TOLERANCE OF PERSON AS AFFECTIVE COMPONENT OF OPTIMISM

The article analyzes the relationship of individual frustration tolerance with person's emotional stability and optimism. For the study of the specified psychical phenomenon is important an opinion of scientists, that define a frustration tolerance as personality formation that stipulates hardiness to frustration factors and possibility to overcome different vital difficulties without the loss of psychical adaptation. It is marked that frustration tolerance stimulates cognitive capacity of man with the aim to use constructive strategies of behavior and appears in the ability to accept the situation, control and regulate emotional state, think over alternative solutions, anticipate consequences and thus influence on the retention of positive attitudes and realistic optimism personality.

Scientific approaches to determining mentioned psychic phenomena in terms of characteristics, attitudes, personality traits is studied and despite the variety of frustration tolerance definitions, it is obvious that frustration's overcoming is possible under conditions of development a proper level of tolerance to it. The complex of frustration factors that cause a reaction that appears in human's behavior and can cause dangerous, emotionally negative, stressful mental condition is determined.

The article describes the influence of social factors on enhance of frustration tolerance in children. The relationship between condition of young man's frustration with accentuation of character that leads to a certain imbalance in the emotional-volitional and motivational spheres of personality, form weak points in the structure of character has been revealed. The emotional properties that are related to frustration tolerance were studied. Scientists identify frustration tolerance with emotional stability and consider it as an integrated property of personality, mental condition, which helps in optimisation of activity and support the psychical and physical health.

Key words: *frustration tolerance, optimism, emotional state, coping stressful factor.*

Надійшла до редакції 5.05.2016 р.